

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ
ΣΕΙΡΑ: ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ
ΤΟΥ ΙΣΠΑΝΙΚΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΜΕ ΒΑΣΗ ΕΠΙΛΕΚΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Επετειακή έκδοση για τα 85 χρόνια
από την έκρηξή του

Εισαγωγή • Πίνακες • Μετάφραση
Β. Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Προλογίζει
ο ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΙΖΑΣ

Επιμέλεια
ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Φ. Σ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ
ΑΘΗΝΑ
2022

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Ισπανικός εμφύλιος πόλεμος ήταν ένα γεγονός που διαδραματίστηκε σε εθνική διάσταση αλλά είχε ευρωπαϊκή σημασία. Εξελίχθηκε από τον Ιούλιο του 1936 έως τον Μάρτιο του 1939, στο διάστημα κατά το οποίο οι αναθεωρητικές δυνάμεις, η ναζιστική Γερμανία και η φασιστική Ιταλία, επιχείρησαν και πέτυχαν τη ρευστοποίηση του διεθνούς συστήματος που είχε προκύψει από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τις συνθήκες ειρήνης του 1919-20.

Τα αίτια ήταν εσωτερικά: Η κοινωνική πόλωση, με έντονο ταξικό χαρακτήρα, συναρθρωνόταν με πολιτισμικές αντιθέσεις που συμπυκνώνονταν στο δίπολο κοσμικού κράτους και κληρικαλισμού. Οι αντιθέσεις αυτές εξελίσσονταν παράλληλα με τη ροπή προς χειραφέτηση περιφερειών με ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο, όπως η Χώρα των Βάσκων και η Καταλωνία, οντοτήτων οι οποίες δεν είχαν κατ' ανάγκη συμβιβαστεί με τη συγκεντρωτική μοναρχία που οικοδόμησαν στη μακρά διάρκεια οι Αψβούργοι και, ιδίως, οι Βουρβώνοι, από τις αρχές το 18^{ου} αιώνα. Οι παλαιές εντάσεις κέντρου-περιφέρειας αναζωογονούνταν ως συνέπεια και της εκβιομηχάνισης, της διαφοράς οικονομικής ανάπτυξης και της έντασης των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών και του κέντρου από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Η Ισπανική Δημοκρατία του 1931, η οποία είχε αναδυθεί σχεδόν απρόβλεπτα και ήταν αποτέλεσμα της επικράτησης των διαφοροποιημένων κοινωνικά και περισσότερο ριζοσπαστικών αστικών κέντρων επί της υπερ-συντηρητικής υπαίθρου, αδυνατούσε να αποτελέσει τον κοινό τόπο των ανταγωνιζόμενων τάξεων, περιφερειών και πολιτικών και θρησκευτικών ομολογιών. Από την οπτική των συντηρητικών ελίτ, δηλαδή των γαιοκτημόνων, της μεγαλοαστικής τάξης, της γραφειοκρατίας, του στρατού και της εκκλησίας, η Δημοκρατία συνιστούσε ανατροπή της κοινωνικής τάξης. Ο συμβιβασμός ήταν αδιανόπος. Από την πλευρά των ανταγωνιζόμενων μεταξύ τους ριζοσπαστικών ρευμάτων, που δεν συνιστούσαν κατ' ανάγκη πλειο-

ψηφία, όπως οι σοσιαλιστές, οι κομμουνιστές ή οι αναρχικοί, αλλά και μετριοπαθή προοδευτικά αστικά στοιχεία, η δημοκρατία ήταν μια υπόσχεση ή μια προσοδοκία αλλαγής για το περιεχόμενο της οποίας όμως δεν υπήρχε μεταξύ τους συμφωνία. Ο συσχετισμός δυνάμεων ήταν αμφίβολου καθώς το Λαϊκό Μέτωπο είχε υπερισχύσει με ελάχιστη διαφορά του συντηρητικού μπλοκ. Οι αλλαγές που μπορούσαν να επέλθουν ήταν, κατά συνέπεια, από το πρίσμα της πολιτικής ισορροπίας και των συνακόλουθων δυνατοτήτων, περιορισμένες και έπρεπε να είναι προσεκτικά σταθισμένες. Όπως συνέβη και αλλού κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, οι δυνάμεις της κοινωνικής αλλαγής ήταν φορείς μιας εξαιρετικά έντονης ρητορικής που προκαλούσε ενδεχομένως συντηρητικά αντανάκλαστικά και ταυτόχρονα στερούνταν πολιτικού ρεαλισμού και σχεδίου.

Διεθνώς, η διάταξη δυνάμεων που διαμορφώθηκε στον Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο αντικατόπτριζε τη δυναμική του διεθνούς συστήματος. Η Γερμανία και η Ιταλία επενέβησαν άμεσα, με τη χρήση χερσαίων στρατιωτικών δυνάμεων και αεροπορικής ισχύος, καθώς και την παροχή μεγάλη βοήθειας σε οικονομικά μέσα και οπλισμό, υπέρ των λεγόμενων εθνικιστών που είχαν επικεφαλής το στρατηγό Franco. Υπέρ των Δημοκρατικών, που συνιστούσαν το νόμιμο καθεστώς, τάχθηκε η Σοβιετική Ένωση. Η Μόσχα βοήθησε στην οργάνωση των Διεθνών Ταξιαρχιών που πολέμησαν στο πλευρό της Ισπανικής Δημοκρατίας αλλά τα μέσα που μπορούσε να διαθέσει ήταν υποδεέστερα αυτών που διέθεσαν οι φασιστικές δυνάμεις. Η Γαλλία και η Βρετανία υιοθέτησαν μια ανεπαρκή πολιτική έναντι της φασιστικής πρόκλησης. Τόσο η γαλλική όσο και η βρετανική κυβέρνηση ήταν ανήσυχες από το ενδεχόμενο πρόκλησης του Βερολίνου αν και πρέπει να σημειωθεί ότι η Γερμανία δεν ήταν ακόμα στρατιωτικά έτοιμη για να αντιπαρατεθεί στις δύο δυτικές δυνάμεις αν αυτές ήταν αποφασισμένες για αναμέτρηση. Εκτός από τη ροπή προς τον κατευνασμό, την εσφαλμένη ιδέα ότι οι αναθεωρητικές δυνάμεις θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν σε υποτιθέμενες θεμιτές απαιτήσεις τους, η οποία εκδηλώθηκε πρώτα στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο και εν συνεχεία στο Μόναχο το Σεπτέμβριο του 1938, υπήρχαν και εσωτερικοί λόγοι και σταθμίσεις που προκαλούσαν την αδράνεια των Γάλλων και των Βρετανών. Τη Γαλλία κυβερνούσε μια κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου υπό τον

Leon Blum. Ο τελευταίος εκτιμούσε, αν και συμπαθών την Ισπανική Δημοκρατία και την κυβέρνησή της, ότι η ενεργός παρέμβαση της Γαλλίας υπέρ της Ισπανίας θα ενέτεινε την πόλωση στο εσωτερικό της γαλλικής πολιτικής και ενδεχομένως να αποσταθεροποιούσε την κυβέρνησή του. Δεν ήθελε, εξάλλου, να δυσαρεστήσει τη Βρετανική συντηρητική κυβέρνηση η οποία αντιμετώπιζε τουλάχιστον με επιφύλαξη την κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου στην Ισπανία.

Όπως γνωρίζουμε, οι Δημοκρατικοί, παρά την υπέρ των εθνικιστών ασυμμετρία στην παροχή ξένης βοήθειας, αποδείχθηκαν ικανοί να αντισταθούν έως την άνοιξη του 1939. Ο πόλεμος διεξήχθη χωρίς δισταγμούς εκ μέρους των φασιστικών δυνάμεων, ο Picasso με το αρτούργημά του, την *Guernica*, ανέδειξε τη βαρβαρότητα των μεθόδων του φασισμού. Η ήττα των Δημοκρατικών σήμανε την επικράτηση μιας μακροχρόνιας δικτατορίας η οποία τερματίστηκε παράλληλα με την Πορτογαλία και την Ελλάδα στο πλαίσιο του κύματος εκδημοκρατισμού της Νότιας Ευρώπης στη δεκαετία του 1970. Παρέμεινε όμως ενεργή μια ηθική ιστορική υποθήκη: Η ήττα της Δημοκρατίας δεν θεωρήθηκε ποτέ τετελεσμένη ή δίκαιη. Υπήρξε ακόμα μια άρρητη παραδοχή η οποία συνέιχε τη διαδικασία μετάβασης στη δημοκρατία το 1975-77: οι πολιτικές δυνάμεις της Αριστεράς, σοσιαλιστές και κομμουνιστές, υπό το φως της εμπειρίας του εμφυλίου, διαμόρφωσαν μια ώριμη πολιτική έναντι της παλινορθωθείσας το 1975 μοναρχίας η οποία ήταν συναινετική και συνετέλεσε στην εδραίωση μιας γνήσιας και σταθερής δημοκρατίας καθώς και στην ενσωμάτωση της Ισπανίας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, σχεδόν παράλληλα με την Ελλάδα και ταυτόχρονα με την Πορτογαλία, και στη βαθιά μεταμόρφωση της ιστορικά συγκρουσιακής ισπανικής πολιτικής κουλτούρας.

Ο Ισπανικός εμφύλιος πόλεμος είναι ένα ευρωπαϊκό γεγονός που χαρακτηρίζεται κυρίως από τη σύγκρουση της δημοκρατίας με τον ολοκληρωτισμό. Εδώ και σαράντα τουλάχιστον χρόνια η Ελλάδα, η Ισπανία και σχεδόν όλη η ευρωπαϊκή ήπειρος έχουν συνδέσει τις τύχες τους με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εκτός από τη διαμορφωμένη εθνική τους συνείδηση συνεδπιτοποιούν βαθμιαία και τα κοινά στοιχεία του παρελθόντος που επιδρούν στο παρόν τους και θα επιδράσουν στο μέλλον τους. Η συλλογή των γερμανικών διπλωματικών εγγράφων σχετικά με τον Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, την οποία επι-

μελήθηκε ο καθηγητής Βασίλης Κωνσταντινόπουλος, θα αποτελέσει ασφαλώς μια σημαντική συμβολή στις γνώσεις μας για την ευρωπαϊκή ιστορία της δεκαετίας του '30.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΙΖΑΣ
Διευθυντής ερευνών,
Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεώτερου Ελληνισμού
της Ακαδημίας Αθηνών